

JOŽE PRINČIČ in NEVEN BORAK

IZ REFORME V REFORMO

SLOVENSKO GOSPODARSTVO 1970–1991

LJUBLJANA, 2006

Jože PRINČIČ in Neven BORAK
IZ REFORME V REFORMO
Slovensko gospodarstvo 1970 - 1991

Izdajatelj FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE
Za založbo Hermina Krajnc

Copyright © po delih in v celoti FDV 2006, Ljubljana.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

Naklada 200 izvodov

Recenzenta dr. Stane Granda in dr. Božo Repe

Jezikovni pregled Danijela Čibej
Naslovnica Luka Kaše
Prelom in tisk Marginalija d. o. o.

Knjiga je izšla ob podpori Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

338(497.4)“1970/1991”

PRINČIČ, Jože

Iz reforme v reformo : slovensko gospodarstvo 1970-1991 / Jože Prinčič in Neven Borak.
- Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2006

ISBN-10 961-235-246-1

ISBN-13 978-961-235-246-2

1. Borak, Neven
229145344

KAZALO

PREDGOVOR	13
EVROPSKO GOSPODARSTVO	15
Konec zlate dobe	15
Zahod: iz staglfacije v evrosklerozi	17
Vzhod: iz reform v zlom	20
SLOVENIJA V JUGOSLOVANSKEM GOSPODARSKEM PROSTORU	33
Slovenija v sedemdesetih letih	33
Razvojno oddaljevanje	37
Različni pogledi na razvoj	46
Ekonomske naloge federacije	61
Ustava iz leta 1974 in »nacionalna gospodarstva«	69
GOSPODARSKO SODELOVANJE SLOVENIJE Z DRUGIMI FEDERALNIMI ENOTAMI	79
Politična izhodišča in interesi	79
Gospodarska menjava Slovenije z drugimi federalnimi enotami	88
Sodelovanje med podjetji	94
Finančna ureditev	96
Migracije	104
Cikli industrijske proizvodnje	108
Slovenska regionalna plačilna bilanca	114
GOSPODARSKA REFORMA IN NJEN ZATON	119
Od male reforme do sedemletnega plana	119
Nova načela in pogoji gospodarjenja	125
Reforma je bila kratke sape	130
Konec iluzij	132
Zaton reforme	137
Obračun	144

STABILIZACIJSKI PROGRAM	149
Iskanje gospodarske perspektive	149
Zvezni in republiški stabilizacijski program	156
Gospodarski voz ni mogel potegniti	160

OBRAČUN Z GOSPODARSKO POLITIKO VLADE

STANETA KAVČIČA.....	169
»Dobre ekonomije ni brez dobre politike«.....	170
Gospodarska politika	174
Omejitev pristojnosti zvezne države.....	188
Zapostavljanje samoupravne usmeritve	214
Razvojni programi.....	215
Gospodarski razlogi za razrešitev Staneta Kavčiča.....	228

VZPON IN PADEC DOGOVORNEGA GOSPODARSTVA	233
Priprava	233
Gospodarsko-politična načela dogovornega gospodarstva.....	235
Preobrazba se je zaustavila pri tozdih.....	246
Ukleščenost gospodarstva med državo in združenim delom.....	263
Zaton.....	269
Padec	280
Prekinitve dela.....	290

RESTAVRACIJA RAZVOJNE POLITIKE	295
Nove razvojne prioritete	295
Zaskrbljujoča kronika gospodarskih gibanj v prvi polovici sedemdesetih.....	315
V isti vpregi naprej	330
Neizpolnjena pričakovanja- težave se kopičijo	347

BREMENA NERAZVITOSTI	363
Brez regionalne politike	363
Hitrejši razvoj manj razvitih republik in AP Kosovo	364
Financiranje razvoja manj razvitih republik in pokrajin	377
Vloga Slovenije pri pospeševanju gospodarskega razvoja manj razvitih območij v državi	379
Večanje razlik v razvoju	394
Pospeševanje gospodarskega razvoja manj razvitih območij v SR Sloveniji.....	399

OBMEJNO GOSPODARSKO SODELOVANJE	415
Podlage	415
Obmejno gospodarsko sodelovanje z Avstrijo.....	418
Obmejno gospodarsko sodelovanje z Italijo.....	425
Obmejno gospodarsko sodelovanje z Madžarsko	432
ZADOLŽEVANJE V TUJINI IN RAZDOLŽEVANJE.....	437
Uvod.....	437
Zadolževanje v tujini	442
Prerazdelitev obveznosti in vračanje dolgov	450
Solidarnostni krogi	467
Slovenska politika in zadolževanje	478
NAVIDEZNE USPEŠNOSTI JE KONEC	487
Gospodarska kriza.....	487
Nadaljevanje stare razvojne usmeritve	497
Gašenje požara.....	502
NEENOTNOST PRI ISKANJU IZHODA IZ KRIZE	527
Različni pogledi na prihodnost	527
Ocene gospodarske neučinkovitosti.....	537
Jugoslovanski gospodarski programi 1982–1990.....	541
Ustavne spremembe in razpadanje federacije	552
GOSPODARSKO OSAMOSVAJANJE.....	581
Gospodarjenje na beraški palici	581
Odločnejši odnos slovenske politike do Beograda	584
Pot v gospodarsko samostojnost	594
IZTEK DOBE.....	613
Obdobje preživetja	613
Strategija ekonomske politike postopnosti.....	620
Strategija državnega prestrukturiranja gospodarstva	625
Smer sever-severozahod	631
ZAKLJUČEK.....	635
SUMMARY	639

VIRI IN LITERATURA	643
IMENSKO KAZALO	661
STVARNO KAZALO	669

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV

AP	avtonomna pokrajina
AS	Arhiv Republike Slovenije
BS	Banka Slovenije
CK	centralni komite
ČE	črpalna elektrarna
EGS	Evropska gospodarska skupnost
EKK	Energokemični kombinat Velenje
Ekonomski svet	Ekonomski svet izvršnega sveta skupščine SR Slovenije
EMU	ekonomska in denarna unija
EBRD	Evropska banka za obnovo in razvoj
EIB	Evropska investicijska banka
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GG	Gospodarska gibanja
GZS	Gospodarska zbornica Slovenije
HE	hidroelektrarna
IBRD	Mednarodna banka za obnovo in razvoj, Svetovna banka
IMF	Mednarodni denarni sklad
IMP	Industrijsko montažno podjetje
JAZU	Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NBJ	Narodna banka Jugoslavije
NBS	Narodna banka Slovenije
NDR	Nemška demokratična republika
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
Ozd	organizacija združenega dela
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
OZN	Organizacija združenih narodov
PNZ	Prispevki za novejšo zgodovino
Pozd	posebna organizacija združenega dela
RK	republiška konferenca
SALT	Strategic Arms Limitation Talks
SANU	Srbska akademija znanosti in umetnosti
SDK	Služba družbenega knjigovodstva
Sozd	sestavljena organizacija združenega dela

Sklad federacije	Sklad federacije za kreditiranje gospodarskega razvoja manj razvitih republik in avtonomne pokrajine Kosovo
SZDL	Socialistična zveza delovnega ljudstva
TAM	Tovarna vozil Maribor
TE	termoelektrana
Tozd	temeljna organizacija združenega dela
UL SFRJ	Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije
UL SRS	Uradni list Socialistične republike Slovenije
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
ZIS	Zvezni izvršni svet
ZK	Zveza komunistov
ZKJ	Zveza komunistov Jugoslavije
ZKS	Zveza komunistov Slovenije
ZRN	Zvezna republika Nemčija
ZSS	Zveza sindikatov Slovenije
ZSSR	Zveza sovjetskih socialističnih republik

SEZNAM TABEL

Tabela 1:	Osnovni kazalci razvitosti federalnih enot, Slovenija = 100	45
Tabela 2:	Zbiranje in razporejanje akumulacije v jugoslovanskih gospodarskih ureditvah.....	73
Tabela 3:	Horvatovi ciklusi industrijske proizvodnje v Jugoslaviji	111
Tabela 4:	Slovenija - račun ostalega sveta – druge republike in avtonomni pokrajini ter federacija	116
Tabela 5:	Pokazatelji gospodarske rasti.....	138
Tabela 6:	Kazalci gospodarskega razvoja v SRS 1961–1970	147
Tabela 7:	Izpolnitev glavnih pokazateljev gospodarskega razvoja Slovenije v letih 1966–1970.....	181
Tabela 8:	Približna ocena razdelitve sredstev in obveznosti iz državnega kapitala po stanju 31.decembra 1970.....	203
Tabela 9:	Pregled integracij v Sloveniji v letih 1970–1973 (prva polovica).....	251
Tabela 10:	Prekinitve dela v Sloveniji 1960–1978	292
Tabela 11:	Spremembe v glavnih gospodarskih sektorjih v letih 1971–1975	310
Tabela 12:	Stopnje rasti v zveznem in republiškem srednjeročnem planu.....	311
Tabela 13:	Rast cen v Jugoslaviji 1971–1976	316
Tabela 14:	Povprečne letne stopnje rasti v gospodarstvu SR Slovenije	324
Tabela 15:	Dolžina sodobnih cest v cestnem omrežju SR Slovenije.....	328
Tabela 16:	Povprečne letne stopnje rasti v Družbenem planu SFRJ 1976–1980.....	335
Tabela 17:	Struktura investicij v osnovna sredstva	344
Tabela 18:	Delež slovenskega izvoza in uvoza v države v razvoju v letih 1970–1980	355
Tabela 19:	Načrt sprememb namenske strukture gospodarskih investicij v letih 1976–1980	356

Tabela 20:	Stopnja razvitosti republik in avtonomnih pokrajin 1975–1980.....	373
Tabela 21:	Prispevek Slovenije v sklad federacije v letih 1976–1979.....	388
Tabela 22:	Družbeni proizvod na prebivalca v SR Sloveniji, Avstriji, Italiji.....	394
Tabela 23:	Učinkovitost gospodarjenja v SFRJ in SRS.....	394
Tabela 24:	Obveznost Slovenije za pospeševanje razvoja manj razvitih območij v SFRJ 1986–1990	397
Tabela 25:	Slovenska blagovna menjava z Avstrijo v osemdesetih letih	418
Tabela 26:	Avstrijske naložbe v Sloveniji leta 1990	423
Tabela 27:	Zunanji dolg Jugoslavije	445
Tabela 28:	Kazalniki zadolženosti Jugoslavije.....	446
Tabela 29:	Restrukturiranje jugoslovanskih dolgov	451
Tabela 30:	Stanje srednjeročnega in dolgoročnega dolga konec leta 1983 po republikah in pokrajinah, valutnih območjih vrstah kreditov	454
Tabela 31:	Stanje dolgov po republikah in pokrajinah, 30.9.1990	465
Tabela 32:	Tečajne razlike v bilancah bank	477
Tabela 33:	Ocena negativnega kapitala združenih bank v letu 1987	477
Tabela 34:	Viri gospodarske rasti v Jugoslaviji, 1966–1987	538
Tabela 35:	Zbirni pregled predpisov republik in pokrajin, pomembnih za uresničevanje funkcij federacije, za katere je Zvezni izvršni svet začel postopke za oceno ustavnosti in zakonitosti pred Ustavnim sodiščem Jugoslavije	577
Tabela 36:	Narodnogospodarsko preurejanje upniško-dolžniških razmerij v Sloveniji, 1992–1995.....	629

SEZNAM SLIK

Slika 1:	Stopnje rasti bruto domačega proizvoda v Zahodni Evropi	17
Slika 2:	Gibanje inflacije in stopenj rasti bruto domačega proizvoda najrazvitejših evropskih držav	21
Slika 3:	Stopnje rasti zaposlenosti (leva skala) in nezaposlenosti (desna skala) najrazvitejših evropskih držav	21
Slika 4:	β -konvergenca družbenega proizvoda na prebivalca, 1952–1990	42
Slika 5:	σ -konvergenca in γ -konvergenca družbenega proizvoda na prebivalca	42
Slika 6:	Standardizirani cikli industrijske proizvodnje Slovenije in Jugoslavije	113
Slika 7:	Gibanje stopenj rasti družbenega proizvoda po stalni cenah	113
Slika 8:	Struktura odločanja o investicijah v obdobju 1947–63	120
Slika 9:	Gibanje bruto domačega proizvoda (1989=100) in zaposlenosti v Sloveniji (1989=100)	621
Slika 10:	Gibanje inflacije v Sloveniji (december predhodnega leta=100)	621
Slika 11:	Gibanje produktivnosti dela in realnih plač (stopnje rasti)	624

P R E D G O V O R

Pričujoča knjiga izostruje in aktualizira rezultate večletnih raziskav na področju novejšega gospodarske zgodovine Slovencev ter vpetosti slovenskega gospodarstva v jugoslovanske in svetovne tokove. Zaokroža in nadgrajuje najina dosedanja raziskovalna prizadevanja in najino skoraj desetletno sodelovanje. Hkrati predstavlja tudi najresnejši poskus tesnejšega sodelovanja med slovenskimi zgodovinarji in ekonomisti, ki doslej niso združevali zgodovinske in ekonomske analize pri proučevanju gospodarske problematike.

Osrednji del knjige zajema čas od druge polovice šestdesetih let, v katerem je prišlo do dokončne opustitve reformnih spogledovanj z možnostjo uvajanje tržnega in decentraliziranega gospodarstva, do začetka devetdesetih let oziroma do zaključka gospodarskega osamosvajanja Slovenije, ko se je v temeljih spremenil tudi značaj slovenskega gospodarstva.

Obravnano obdobje predstavlja zaključeno celoto. Gospodarsko življenje v preučevanem obdobju je bilo vpeto v vrenje samoupravne preobrazbe gospodarstva in uvajanje t.i. dogovornega ali samosporazumevajočega gospodarstva. Prvo polovico osemdesetih let so zaznamovali neuspešna prizadevanja in naporu slovenske politike za stabilizacijo in posodobitev gospodarstva. V drugi polovici tega desetletja pa je prišel v ospredje nacionalni interes, ki je najprej zahteval okrepitev pristojnosti republike in vodenje samostojnejše gospodarske politike, nato pa tudi odhod iz jugoslovanske skupnosti.

Pri pisanju se nisva hotela zadovoljiti le z opisom temeljnih značilnosti gospodarskih gibanj obdobja temveč sva jih, kolikor so dopuščali zgodovinski viri, tudi dokumentirala, razložila in ocenila. Nastala je zajetna knjiga, ki je v prvi vrsti namenjena raziskovalcem gospodarske zgodovine, profesorjem, študentom in vsem, ki jih zanima gospodarska preteklost. Upava, da jih bo pritegnila in da bo morda koga med njimi tudi spodbudila samostojnemu raziskovanju tega zanimivega področja.

Iskreno se zahvaljujeva vsem, ki so pomagali pri njenem nastajanju

in izidu. Še posebej velja zahvala recenzentom dr. Božu Repetu, rednemu profesorju na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, dr. Žarku Lazareviću, znanstvenemu svetniku na Inštitutu za novejšo zgodovino, z obema naju povezuje dolgoletno in plodno raziskovalno sodelovanje, dr. Stanetu Grandi, znanstvenemu svetniku na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa in dr. Radu Bohincu, rednemu profesorju na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Ne nazadnje, zahvaljujema se tudi založbi Fakultete za družbene vede, ker je delo uvrstila v svoj založniški program.

Jože Prinčič in Neven Borak

V Ljubljani, 10. januarja 2006

EVROPSKO GOSPODARSTVO

Konec zlate dobe

V prvem obdobju obnove po drugi svetovni vojni, med letoma 1946 in 1951, je trinajst zahodnoevropskih držav in osem povojnih socialističnih držav doseglo raven bruto domačih proizvodov, ki so jih imeli na prehodu iz dvajsetih v trideseta leta. Potem je sledilo skoraj petindvajset let trajajoče obdobje prosperitete, imenovane »zlata doba« kapitalizma. Zlata doba se je nepričakovano končala v letih 1973 in 1974. Še leta 1972 je Ekonomska komisija za Evropo v pregledu dvajsetletnega razvoja evropskega gospodarstva in v oceni prihodnosti zapisala, da ni razlogov za dvome o možnostih nadaljevanja gospodarske rasti iz šestdesetih let in sposobnostih držav, da jo zagotavljajo, ter da ni zaslediti ničesar, kar bi lahko temeljito spremenilo zunanje okolje evropskega gospodarstva.¹ Toda kmalu se je pokazala vsa neutemeljenost takšnih optimističnih pričakovanj.

Čeprav je njeno ime rezervirano praviloma za najrazvitejše zahodnoevropske države, najdemo značilnosti, ki se pripisujejo zlati dobi, tudi v nekdanjih vzhodnih evropskih socialističnih državah in širše v svetu. Hiter gospodarski razvoj v obdobju 1950–1973 je temeljito spremenil gospodarsko podobo zahodnega kapitalističnega in vzhodnega socialističnega sveta. Cvetoča rast gospodarstva je temeljila na naraščanju proizvodnje in produktivnosti dela, večanju zunanje trgovine, polni zaposlenosti, industrializaciji in modernizaciji, širitvi državne blaginje, večanju plač in porabe prebivalstva. Prvih petindvajset let po drugi svetovni vojni je tudi obdobje mednarodne denarne in gospodarske ureditve, oblikovane leta 1944 v

---

¹ *Economic Survey of Europe in 1971. Part 1: The European Economy from the 1950s to the 1970s.* New York, United Nations, Secretariat of the Economic Commission for Europe, 1972, str. 125.

Bretton Woodsu (ZDA), ki je tlakovala pot ustanovitvi Mednarodnega denarnega sklada, Mednarodne banke za obnovo in razvoj, nekaj pozneje tudi GATT-a, z ZDA kot osrednjo točko ureditve. Bistvo te ureditve je bilo preprečiti možnosti za ponovitev velike krize iz tridesetih let preteklega stoletja. Njena doba je znana tudi kot doba Pax Americana.

V tem obdobju sta izjemno povečali svojo gospodarsko moč dve v svetovni vojni poraženi sili, Zahodna Nemčija in Japonska. To je bilo tudi obdobje drage oboroževalne tekme in hladne vojne med dvema blokoma in velesilama, ki sta ju vodili. V njem so bile uresničene zgodovinsko najvišje stopnje gospodarske rasti, v povprečju med 4 in 5 % letno, ob skoraj 4-odstotni povprečni letni rasti bruto domačega proizvoda na prebivalca, več kot 5-odstotni povprečni rasti investicij v osnovna sredstva in več kot 8-odstotni rasti izvoza. Ti dosežki so bili kar nekajkrat večji od tistih iz prve polovice dvajsetega stoletja.

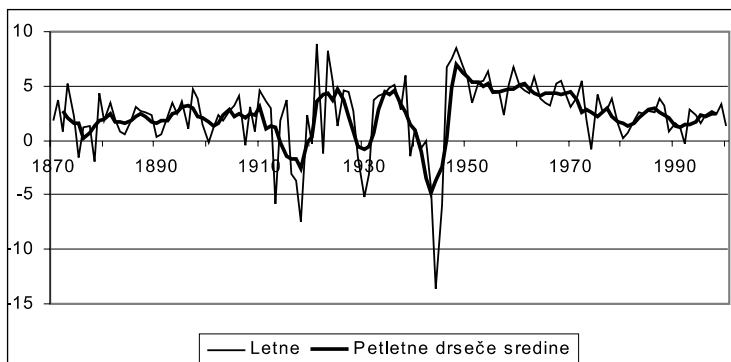
Med najpomembnejšimi dejavniki, ki so vsak posebej in v medsebojni prepletenosti omogočali dosežke te dobe, najdemo tehnologije množične proizvodnje, uspešne mehanizme razreševanja konfliktov med delom in kapitalom, ki so omogočili večanje tako osebne porabe kot investicij, usmerjenost državnih gospodarskih politik v doseganje polne zaposlenosti in gospodarske stabilnosti ter vodilno vlogo ZDA. Za železno zaveso je trdna in izjemna moč države odločno mobilizirala razpoložljiva sredstva za industrializacijo in modernizacijo gospodarstev in za tekmovanje z Zahodom. Pomen zlate dobe in gospodarskega razcveta, ki ga je prinesla, v grobem ponazarja slika 1. Na njej so zrisane stopnje rasti bruto domačega proizvoda zahodnoevropskih držav v obdobju 1870–2001. Na sliki lepo vidimo, da je zlata doba več kot dve desetletji zagotavljala gospodarsko rast, ki je bila višja od rasti iz dobe liberalnega kapitalizma (iztekla se je leta 1918), presejala je rast med obema svetovnjima vojnama, pa tudi poznejšo rast do konca dvajsetega stoletja. Danes je zlata doba videti kot epizoda in odklon od dolgoročnih tendenc. Gospodarska rast, rast produktivnosti in rast investicij so se po njenem prenehanju skorajda prepolovile in so se vračale k nižjim dolgoročnim povprečjem.

To je bila tudi doba, ko so v socialističnih državah naredili velik

skok naprej in ko sta globalizacija in internacionalizacija svetovnega gospodarstva (skupaj s procesi dekolonizacije) pospešili industrializacijo v državah nerazvitega tretjega sveta.

Slika 1: Stopnje rasti bruto domačega proizvoda v Zahodni Evropi

Vir: Preračunano iz Maddison, 2003.

Zahod: iz stagflacije v evrosklerozo

Danes je ustaljena praksa, da se za konec zlate dobe šteje leto 1973 – leto t. i. prvega naftnega šoka. Po koncu zlate dobe evropsko gospodarstvo ni moglo več najti zaleta. V naslednjih dvajsetih letih je postalo nestabilno in je zdrsnilo v krizo (Hobsbawm, 2000, str. 397). Ta je hkrati zajela zahodni in vzhodni svet, toda odzivi nanjo niso bili niti hkrati niti podobni. Gospodarska rast se je upočasnila, gospodarske težave pa so se okrepile. Nastopila je »revolucija cen«, ki je »zlomila hrbtenico velikega povojnega booma s spodkopavanjem vodilnih sektorjev, na katerih je počival, in je zelo poslabšala bilanco hrane, problem inflacije in nered v mednarodni denarni ureditvi« (Rostow, 1978, str. 286).

Najprej je občutek krize in nemoči zajel zahodni svet. Prinesla ga je inflacija, ki je v celotni Organizaciji za gospodarsko sodelovanje in razvoj v letih 1969–1973 poskočila na 6,4 odstotka. Naftni pretresi

– leta 1973 so se cene nafte skoraj početrile, konec sedemdesetih pa še skoraj potrojile – so razkrili ranljivost evropskega kapitalizma za zunanje vplive. Do leta 1979 je inflacija zrasla na skoraj 11 %, pojavili so se tudi pretresi v plačilnih in trgovinskih bilancah. Napetosti med delovno silo in kapitalom so z »novo silovitostjo udarile na površje«, polna zaposlenost je postala spomin. V pičlih dveh letih se je število nezaposlenih podvojilo in je konec leta 1975 znašalo skoraj 5 milijonov oseb.² V naslednjih petnajstih letih se je to število več kot potrojilo in je leta 1991 znašalo okoli 16 milijonov oseb.³ Države so mrzlično iskale nove odgovore na vprašanja o lastni vlogi in vlogi trgov pri zagotavljanju gospodarske rasti, zaposlenosti in nizke inflacije. Počasi in nezadržno se je začel vzpon liberalistično, tržno in monetaristično obarvanih pogledov na teorijo in prakso ekonomske politike (Hobsbawm, 2000, str. 393). Ta je od konca sedemdesetih let spopad z gospodarskimi težavami prenesla predvsem na področje inflacije, skrb za dvig gospodarske rasti in zmanjšanje nezaposlenosti je prepuščala dolgoročnemu delovanju osvobojenih trgov. Novo gledanje je dejansko naznanilo neke vrste tranzicijo tako zahodnega kot vzhodnega sveta. Uspešno je razrešilo eno plat staglacijske dileme, to je znižanje in ohranjanje nadzora nad inflacijo, ni pa uspelo pri pospešitvi gospodarske rasti. Kombinacijo nizke rasti in visoke inflacije je v osemdesetih in devetdesetih letih nadomestila kombinacija nizke rasti in nizke inflacije.

Druga polovica sedemdesetih let je evropske države zaznamovala s stagflacijo oziroma s kombinacijo visokih stopenj inflacije in nezaposlenosti ter počasne rasti produktivnosti in bruto domačega proizvoda. Slika 2 kaže gibanje inflacije (desna skala) in rasti bruto domačega proizvoda (leva skala). V njej je lepo razviden obrat, do katerega je prišlo po zlati dobi. Inflacijski pritiski so bili zaznani že v

---

² *Economic Survey of Europe in 1975*. The European Economy in 1975. New York, United Nations, Secretariat of the Economic Commission for Europe, Geneva, 1976, str. 11.

³ *Economic Survey of Europe in 1991–1992*. New York, United Nations, Secretariat of the Economic Commission for Europe, Geneva, 1992, str. 26.

šestdesetih letih. Spodbujali so jih dejavniki, ki so prihajali s strani povpraševanja, in dejavniki, ki so prihajali s strani ponudbe; inflacija povpraševanja se je krepila z inflacijo stroškov, obe pa s strukturno inflacijo. Razvita zahodna gospodarstva so se brez odlašanja in odločno spoprijela s kriznimi razmerami. Drseči tečaj jim je omogočil, da so se po svoje spoprijela z inflacijo, deflacijo in še drugimi gospodarskimi težavami. Eden od možnih načinov je bilo večje poseganje države v dohodke in določanje cen ter spodbujanje ali vsiljevanje omejitev delodajalcem in sindikatom. Revolucija cen je neposredno in z vso močjo udarila v nosilne industrijske panoge povojnega razvoja, ki so bile praviloma energetska in surovinska zelo zahtevne. Izstavila je račun za hitro in pretirano industrializacijo ter deagrarizacijo, ki je bila prehitra glede na rast prebivalstva. Ob tem so gospodarski odnosi med najrazvitejšimi ZDA, Zahodno Evropo in Japonsko spodkopali dolar kot vodilno in osrednjo valuto in uničili ureditev iz Bretton Woodsa.

Produktivnost je trpela zaradi dviga cen energentov, ki so preusmerjale investicije v energetska manj zahtevne proizvodnje, ob sicer splošno zmanjšanih investicijah zaradi delitvenih razmerij, investicij v ohranjanje okolja in večanja storitvenega sektorja. Pokazale so se tudi razpoke v gospodarski strukturi, ki se ni več ujemala s strukturo povpraševanja, pri čemer so izstopali ladjedelništvo, jeklarska in tekstilna industrija, kar je pomembno prispevalo k večanju strukturne brezposelnosti. Nove prijeme v ekonomski politiki je najprej uvedla laburistična in konzervativna vlada Združenega kraljestva. Podobno politiko so uporabili tudi na Švedskem, v Avstriji in še drugod. Drugi način sta bili namerna deflacija in zaostrena monetarna politika. Zahodni Nemci so v letih 1973 in 1974 prvi zelo učinkovito uporabili ta pristop. Države razvitega Zahoda so huda leta prestale sicer pretrese, njihova gospodarska rast se je nadaljevala, vendar z nižjimi stopnjami rasti. Do leta 1991 je pretrgalo rast skupnega bruto domačega proizvoda le dvojje kratkih obdobj stagnacije v letih 1973 in 1975 in 1981–1983, toda rast iz zlate dobe se ni več ponovila. Stagflacijo je v osemdesetih in devetdesetih letih zamenjala evroskleroza. Pojem, ki ga je skoval nemški ekonomist Herbert Giersch, je izražal spoznanje, da

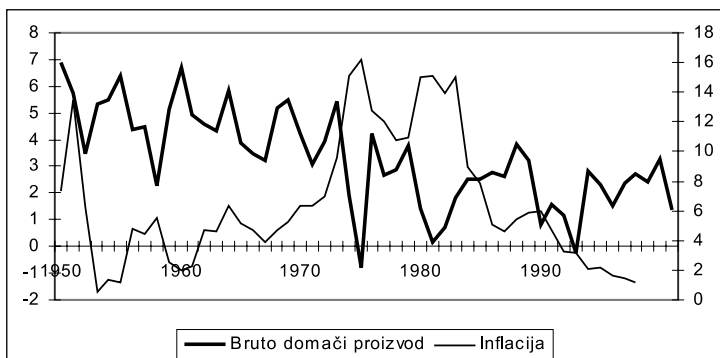
naraščajoča brezposelnost, zmanjševanje produktivnosti in zmanjševanje konkurenčnosti evropskega gospodarstva v primerjavi z ameriškim in japonskim gospodarstvom niso več posledica dogodkov v sedemdesetih letih, temveč izvernih notranjih evropskih slabosti, predvsem pa počasnosti ali celo nepripravljenosti za globlje gospodarske in socialne reforme. Tako so z inflacijo znali uspešno obravnati, z brezposelnostjo, ki je začela kazati znake vztrajnosti, kot je razvidno iz slike 3, pa ne. Začelo se je snovanje enega (enotnega) evropskega trga, to je trgovinskega območja brez ovir za gibanje blaga, storitev, kapitala in ljudi, načrti za en evropski denar so pridobivali čedalje več podpore, oblikovana so bila t. i. »maastrichtska merila« za ekonomsko in denarno unijo.

V drugi polovici sedemdesetih let se je okrepilo in utrdilo spoznanje, da ekonomske politike in ekonomske institucije zlate dobe ne ustrezajo več in jih je treba nadomeščati z monetarističnimi politikami in finančno ortodoksijo iz časa pred drugo svetovno vojno. Vzpon takih gledanj je doživel vrhunec leta 1979 z imenovanjem Paula Volckera za predsednika ameriških Zveznih rezerv (centralne banke). Pod vplivom teh pogledov, ki so se hitro razširili po svetu tudi s pomočjo ameriške dominacije v mednarodnih organizacijah, so začeli izginjati še zadnji poskusi oživljanja politik, značilnih za zlato dobo. Osnovna beseda gospodarskega in političnega besednjaka je postala beseda reforma, spodbude za večanje učinkovitosti in konkurenčnosti pa so se povezovale z reformami na trgih dela.

Vzhod: iz reform v zlom

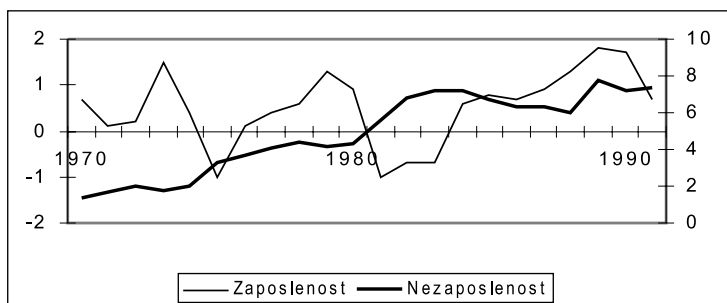
Ob začetku sedemdesetih let so tektonski premiki svetovnih razsežnosti začeli spodkopavati tudi »drugi«, socialistični svet, ki je po drugi svetovni vojni vodil strategijo pospešene in avtarkične industrializacije. Že sredi šestdesetih let se je pokazalo, da so potrebne reforme in vključitev v svetovno gospodarstvo. Obseg in vsebina teh reform sta bila zavita v t. i. Brežnjevo doktrino, ki je v bistvu pomenila grožnjo z uporabo vojaške sile, kot se je na primer zgodilo na Češkoslovaškem leta 1968, če bi se pokazali znaki prevelike vneme

Slika 2: Gibanje inflacije in stopenj rasti bruto domačega proizvoda najrazvitejših evropskih držav

Vir: International Financial Statistics (različne številke), Economic Survey of Europe (različne številke).

Slika 3: Stopnje rasti zaposlenosti (leva skala) in nezaposlenosti (desna skala) najrazvitejših evropskih držav

Vir: Economic Survey of Europe (različne številke).

po zahodnem revizionizmu. V zgodnjih sedemdesetih letih je ZSSR državam svojega bloka pokazala novo pot, ko se je lotila uvozno naravnane strategije rasti kot poskusa izboljšanja delovanja central-noplanske ureditve za doseganje višje gospodarske rasti in višje življenjske ravni.

Že v tem desetletju se je pokazalo, da se socialistična gospodarstva niso sposobna tako dobro prilagoditi travmatičnim in kriznim razmeram, kot je to zmožgel njihov kapitalistični tekmeč. Znaki gospodarskega nazadovanja v državah realnega socializma so bili vse bolj očitni. Posledic konca zlate dobe so se lotevale z nekajletno zamudo v primerjavi z zahodnoevropskimi državami. Gospodarska rast ZSSR kot vodilne sile »drugega sveta« je bila iz petletke v petletko manjša. Potem ko je v šestdesetih letih gospodarska rast ZSSR dosegala skoraj 8 % letno, se je v prvi polovici sedemdesetih let znižala pod 6 % letno. Trend znižanja se je nadaljeval tudi v naslednjih obdobjih. V prvi polovici osemdesetih se je rast gibala med 3 in 4 %, v drugi polovici 2 % (Hobsbawm, 2000, str. 393). Učinki naftne krize konec sedemdesetih so gospodarske težave poglobili, vendar z odlogom. Dejansko jih prvo obdobje soočanja Zahoda s kriznimi razmerami še ni pomembneje oplazilo. Pretresi so zaenkrat ostali še onstran njihovih meja. Na zaznane spremembe v svetu so se sicer odzvale z generacijo planov za obdobje 1976–1980, ki pa so merili tudi dolgoročneje cilje. Strateške usmeritve planov so poudarjale uravnotežen razvoj s posebnim poudarkom na energetskem kompleksu, tehnološko intenzivnih panogah, kmetijstvu in proizvodnji potrošnih dobrin. Planski organi so reševali probleme umestitve nove načrtovane gospodarske strukture v narodna gospodarstva in v njihovo znotrajblokovsko sodelovanje.⁴ Kljub posebni skrbi za izvozno naravnane panoge je bila strategija vendarle obrambna, saj je bila usmerjena na zmanjšanje možnih vplivov iz mednarodnega gospodarskega okolja.

Jugoslavija se je na spremembe odzvala presenetljivo podobno. V dokumentu, s katerim je določila glavne smeri razvoja do leta 1985, je bila industrializacija nedvoumno postavljena v središče politike gospodarskega razvoja. Predvideno je bilo nadaljevanje intenzivnih strukturnih sprememb s hitrim razvojem zmogljivosti industrije in industrijske proizvodnje na podlagi izbranih prednostnih dejavnosti,

---

⁴ *Economic Survey of Europe*. Part II. The five-year plans for 1976–1980 in the Eastern Europe and the Soviet Union. New York, United Nations, Secretariat of the Economic Commission for Europe, Geneva, 1977, str. 1–2.

tako tistih, ki jih tehnično-tehnološki razvoj sili k hitremu razvoju in za katere je značilna gonilna vloga v celotnem gospodarskem razvoju, kakor tudi tistih, ki s svojim razvojem zagotavljajo skladnost in stabilnost gospodarstva. V središče proizvodne usmeritve in razvojne politike so bili postavljeni proizvodnja energije, surovin in živil, transportne dejavnosti, proizvodnja strojev in trajnih potrošnih dobrin ter turizem.⁵ V mednarodnih gospodarskih odnosih je bilo poudarjeno prenašanje tehnologije in potrebnega obsega tujega kapitala v prioritete dejavnosti. Izkoriščali naj bi prednosti domačih surovin in zagotavljali stabilno oskrbo z uvozom manjkajočih vrst surovin ter hkrati zavarovali jugoslovansko gospodarstvo in družbeni sistem pred vplivi iz tujine. Takšno je bilo bistvo jugoslovanskega odgovora na notranjo gospodarsko nestabilnost, ki so jo generirala gibanja industrijske in kmetijske proizvodnje oziroma neskladje med ekspanzijo predelovalnih zmogljivosti in zaostajanje surovinsko-energetskih panog.

Ocenjeno je bilo, da spremembe na mednarodnih trgih surovin, energije in hrane nisočasne in prehodne in da bodo morale razvite države, ki so svojo blaginjo zasnovale na naravnih virih drugih, prenašati nakopičeno tehnološko znanje na države v razvoju pod zanje ugodnimi pogoji, kar naj bi slednje dosegle tudi z vzpostavitvijo skupne politike do razvitih držav. Spremembe cen nafte in surovin pa so tvorce strategije prepričale o priložnosti za hitro aktiviranje domačih, lastnih zmogljivosti, v večjem opiranju na lastne sile so videli prvorazreden dolgoročni interes celotnega jugoslovanskega gospodarstva.

Obstajala pa je še druga razsežnost odgovora, ki je bila posledica neuspele »male reforme« oziroma »nove gospodarske ureditve« iz leta 1961 in »gospodarske reforme« iz leta 1965: namesto spogledovanja s trgov in tržnim mehanizmom je bila nova smer uvajanje nove oblike administriranja, tokrat pod preobleko samoupravnega in dogovornega socializma oziroma »združenega dela« in »svobodne

⁵ *Temelj skupne politike dolgoročnega razvoja SFR Jugoslavije do leta 1985*, Beograd, Zvezni izvršni svet, 1974, str. 34–55.

menjave dela«.

Konec zlate dobe se je prekrival tudi z začetkom otoplitve odnosov med blokoma, ki sta že kazala utrujenost zaradi oboroževalne tekme in sta vstopila v fazo sodelovanja. Veliko dejavnikov je bilo vpletenih v začetek detanta. Ključ za ponovno bližanje Zahoda in Vzhoda je bil prav gotovo na področju obrambe. Oboroževalna tekma velesil je postajala vedno bolj naporna. Bilo jo je čedalje težje ohranjati in upravičevati. Ocenjuje se, da so ZDA nosile okrog 60 % stroškov obrambe v okviru NATA, medtem ko je ZSSR v Varšavski pakt prispevala več kot 90 % (Aldcroft and Morewood, 1995, str. 158). Poleg tega je na obeh straneh prihajalo do odločnega upora članic proti zviševanju prispevkov za obrambo. Vlade na obeh straneh Evrope so trdile, da bi tako početje ogrožalo življenjske standarde, kar je na Zahodu imelo politične posledice, na Vzhodu pa je grozilo s socialnimi nemiri. Simboli hladne vojne so zbledeli, začelo se je obdobje mirne koeksistence. Tako so leta 1972 ZDA in SZ v okviru zgodovinskih pogajanj o razorožitvi (SALT I) dogovorile omejitve protibalističnih raket v svojih skladiščih jedrskega orožja. Dve leti kasneje je prišlo do nadaljnjih sestankov velesil za sklenitev sporazuma SALT II. Poleti 1975 je detant dosegel svoj vrhunec z zaključkom Helsinškega sporazuma, ki je združeval 33 evropskih držav ter ZDA in Kanado. Z njim je bila potrjena povojna razdelitev Evrope, tlakovana pot za izboljšanje medsebojnih odnosov, večanje gospodarskega sodelovanja in sodelovanja na področjih znanosti in tehnologije ter pri zmanjšanju trgovinskih ovir. Sporazum se je osredotočil tudi na človekove pravice, področje, ki je bilo za Vzhod zelo občutljivo, saj ga je razumel kot pot za vmešavanje v notranje zadeve. Kot se je pokazalo pozneje, je prav neizvajanje tega dela sporazuma dalo odločilen zalet pri oblikovanju reformističnih gibanj v Vzhodni Evropi.

Otoplitev je prinesla tudi nove gospodarske in politične pasti (Aldcroft and Morewood, 1995, str. 156). V obdobju 1970–75 je vzhodnoevropski delež celotnega uvoza z Zahoda narasel s 25,7 na 35,6 %, kar je imelo globoke posledice. Odpiranje Vzhoda Zahodu je potekalo sočasno z revolucijo cen in inflacijo na Zahodu, njihove posledice pa so se sedaj lahko prenašale tudi v vzhodna gospodar-

stva. Pozna osemdeseta leta so prinesla tudi občutno večanje njihove zadolženosti v trdi valuti, zato so morale namenjati ustrezno pozornost tudi različnim zahtevam zahodnih držav upnic. Tajna strategija Zvezne republike Nemčije od 1960 dalje je bila zvabiti Nemško demokratično republiko v past dolgov, jo narediti bolj ubogljivo za domisleke iz Bonna in tako končno omogočiti ponovno združitev (Aldcroft and Morewood, 1995, str. 157). Zahodna Nemčija je prevzela vodstvo v utiranju poti k detantu s svojo *Ostpolitik*, ki je skušala izboljšati odnose z Vzhodom. Do tedaj so edini formalni diplomatski odnosi med Bonnom in Vzhodno Evropo na najvišji ravni potekali le z Moskvo. Vzhodna Nemčija je bila priznana le kot »sovjetska okupirana cona«, nova poljska povojna meja na liniji Odra-Nisa pa je bila sporna točka. Leta 1969 je liberalnejši in prilagodljivejši zahodnonemški zunanji minister Willy Brandt postal kancler in stvari so se zares začele odvijati. Leta 1970 je Bonn z Moskvo podpisal sporazum o spravi. Sledila je normalizacija odnosov s Poljsko, Bolgarijo in Češkoslovaško ter najpomembnejša – z Vzhodno Nemčijo. Sporazum iz leta 1972 je formaliziral odnose med obema Nemčijama, leto kasneje pa sta bili obe sprejeti v Združene narode. Tok uradnih priznanj Vzhodne Nemčije s strani zahodnih držav je dosegel svoj vrh aprila 1974 z vzpostavitvijo diplomatskih odnosov z ZDA.

Za Vzhodno Evropo kot celoto je preusmeritev na Zahod zahtevala veliko večjo interakcijo s svetovnim gospodarstvom kot prej; če so hoteli plačati uvoz z Zahoda s trdimi valutami, so morali povečati izvoz na Zahod. Kot se je izkazalo, zahodna tehnologija ni bila primerno izrabljena v socialističnih proizvodnih procesih, zato so vzhodnoevropske dobrine ostale nekonkurenčne na svetovnem trgu. Kakor koli, zahodna tržišča so se izkazala kot nedovzetna za potrebe vzhodnega izvoza. Zahodna Evropa je od leta 1970 do 1980 več izvažala na evropski Vzhod, kot je iz njega uvažala. Potem so sledila štiri leta, ko je Vzhod več izvažal v Evropo, kot je iz nje uvažal, od leta 1987 dalje pa so se spet vzpostavila stara razmerja.

Do poznih sedemdesetih se je Vzhodna Evropa soočala z naraščajočimi problemi plačilne bilance, ki so najprej zahtevali brzdanje uvozno naravnane strategije rasti, kasneje pa so vse skupaj zavrgli.